

Complexnummer: 507080

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 21
F 033 421 77 99
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

Ezumazijl

Aantal complexonderdelen

4

Monumentnummers van complexonderdelen

507081, 507082, 507084, 507085

Woonplaats

Anjum

Gemeente

Noardeast-Fryslân

Provincie

Friesland

Hoofdadres van hoofdobject

Esumasyl 11, 9133 DL Anjum

Complexomschrijving

Inleiding

Het waterstaatkundig complex Ezumazijl dat aan de dijk ligt, bestaat uit vier objecten, te weten de SLUIS, een GEMAAL, een OPHAALBRUG en een BEDIENINGSGEBOUW. Oorspronkelijk maakte ook een houten loods uit omstreeks 1931 deel uit van het complex. Deze is begin 1996 echter door brand verwoest. Het complex is genoemd naar de legendarische Eson-stad. Een gedenksteen uit 1827 in de kelder van het gemaal vermeldt: "De historieschrijver en de alhier gevonden Antiquiteiten getuigen dat alhier die Renomeerde Eezens stad soude gelegen hebben, waarvan de buurschap als nog de naam heeft behouden van Eezensburen (...)". Behalve in een laat-16de-eeuws handschrift komt de stad in geen enkele andere bron voor en zou er sprake zijn van een mystificatie of verwarring met een sterkte aan de monding van de Zuider Ee. De Zuider Ee mondde vanouds in de Lauwerszee. In 1671 is deze afwatering door nieuwe spuisluisen geregeld. Deze sluisen zijn nadien gewijzigd in schutsluisen. Uit de 19de eeuw dateren enkele gedenksteden die herinneren aan herstellingen die plaatsvonden aan de sluis in de jaren 1827 (waarop men nog spreekt van de 'zijl'), 1854 (toen de grote en kleine vloeddeuren en tevens de ebdeuren gedeeltelijk werden hersteld), 1879 en in 1910 (toen een betonnen vloer werd aangelegd). Uit een tekening van de bestaande situatie van het complex aan de sluiskom, die zich bevindt in het archief van het Zeewerend Waterschap de Contributie Zeedijken van Oostdongeradeel en die vóór 1912 is te dateren, blijkt dat de groepering van de gebouwen een heel andere was.

De huidige sluis is volgens de gedenksteen 'VOOR DE NAKOMELINGEN' in de sluismuur, gebouwd in 1931 onder

leiding van de polderopzichter W.D. Booijenga te Metslawier. Het ligt voor de hand dat de bouw van het gemaal en de daarmee gepaard gaande wijziging van de sluis, de bouw van de (inmiddels afgebrande) droogloods, en van het bedieningshuisje in dezelfde periode hebben plaats gevonden en dat alle door de polderopzichter W.D. Booijenga zijn ontworpen.

Alleen voor de sluis is dit met zekerheid vast te stellen door het opschrift van de gedenksteen. De gebouwen zijn in de detaillering beïnvloed door de Interbellum-architectuur.

Het bedieningsgebouw of sluiswachtersgebouw op de dijk is op grond van de stijlkenmerken zijn gebouwd ten tijde van de verbouw van de sluis. Het is mogelijk dat het gebouwtje niet gelijktijdig met de sluis is gerealiseerd, daar er zich in het archief van het zeeverend waterschap De Contributie Zeedijken Oostdongeradeel een afzonderlijke bouwtekening bevindt.

Het gemaal heeft een functionele indeling: het grote middendeel, de eigenlijke machinekamer, heeft aan de ene zijde een entree met kantoorruimte en een archiefkamer eronder en aan de andere zijde een behuizing voor de transformator en een kleine werkplaats. Het gemaal heeft een ondergrondse uitstortkoker, die uitmondt in de schutkolk. Op de sluiswanden en op de terreingrenzen van het gemaal en de openbare weg werd een terreinscheiding geplaatst van ijzeren buizen op en tussen gemetselde stijlen, die zijn afgedekt met een granieten zerksteen, die alle elementen van het complex eveneens tot een eenheid smeedt. Sinds de afsluiting van de Lauwerszee in 1979 ligt de sluis in de tweede linie van de zeekering.

De ijzeren ophaalbrug over de schutkolk dateert volgens een plaquette in de hameipoort uit 1901.

Van ondergeschikt belang vanwege de geringe autonome architectonische waarde is de sluiswachterswoning uit 1941, volgens de uitvoerige gedenksteen gebouwd "naar ontwerp en onder toezicht van den polderopzichter P. Feddema", in de trant van de Delftse School. Het gebouw verving een oudere sluiswachterswoning uit 1883 op hetzelfde perceel. Van ondergeschikt belang wegens gering architectonische waarde is eveneens het boothuis van het boezemwaterschap aan de insteekhaven bij de sluiswachterswoning.

Waardering

Het complex Ezumazijl is van algemene cultuurhistorische en architectuurhistorische waarde:

- als bijzondere uitdrukking van de bestuurlijke ontwikkeling, in het bijzonder de geschiedenis van de polderwaterschappen in Oost- en Westdongeradeel,
- vanwege de historisch-ruimtelijke samenhang tussen en functionele groepering van de gebouwen aan de sluiskom,
- vanwege de bijzondere betekenis van elk object als functioneel onderdeel van het historische complex Ezumazijl,
- vanwege de redelijke tot hoge mate van gaafheid van zowel het exterieur als het interieur van de objecten,
- vanwege de grote mate van stilistische eenheid van de onderdelen van het complex,
- vanwege de hoge mate van visuele gaafheid van het complex Ezumazijl.

Monumentnummer*: 507081

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 20 mei 1997
Kadaster deel/nr: 8733/12

Monumentnaam**

Ezumazijl

Complexnummer

507080

Complexnaam

Ezumazijl

Woonplaats*

Anjum

Gemeente*

Noardeast-Fryslân

Provincie*

Friesland

<i>Straat*</i>	<i>Nr*</i>	<i>Toev.*</i>	<i>Postcode*</i>	<i>Woonplaats*</i>	<i>Situering</i>	<i>Locatie</i>
Esumasyl	11		9133 DL	Anjum	Bij	

<i>Kadastrale gemeente*</i>	<i>Sectie*</i>	<i>Kad. object*</i>	<i>Appartement</i>	<i>Grondperceel</i>
Anjum	G			367
Anjum	G			1782
Anjum	G			1777
Anjum	G			1779
Anjum	G			1784

Rijksmonumentomschrijving**

Inleiding

De SLUIS is, volgens de gedenksteen 'VOOR DE NAKOMELINGEN' in de sluismuur, vernieuwd in 1931 onder leiding van de polderopzichter van het Waterschap Oost- en Westdongeradeel W.D. Booijenga te Metslawier. De detaillering is beïnvloed door de Interbellum-architectuur. De nieuwe schutsluis verving niet alleen de oude Ezumazijl, een uitwateringssluis die in 1671 was aangelegd, maar werd ook enigszins gedraaid en 13 meter langer - vooral in westelijke richting - en 45 centimeter dieper dan de vorige sluis. De sluis bestaat uit een laag gedeelte binnendijs en een hoog gedeelte in het dijktaalud. Het hoge gedeelte is via gemetselde trappen in het dijktaalud aan beide zijden van de schutkolk bereikbaar. Over het lage gedeelte van de schutkolk ligt een ophaalbrug. Op de dijk staat een bedieningsgebouw. De vernieuwing van de sluis viel samen met de bouw van het gemaal 'De Dongerdielen' waarvan de uitstortkoker in de zuidelijke sluiswand werd geprojecteerd. Vier gedenksteden, uit 1827, 1854, 1879 en 1910, die daarbij vrij kwamen en herinneren aan de onderhoudsgeschiedenis van de sluis, zijn toen herplaatst in de

archiefkelder van het gemaal. Sedert de afsluiting van de Lauwerszee in 1979 ligt de sluis in de tweede lijn van de zeekering. De sluisdeuren zijn in 1992 vernieuwd.

Omschrijving

De sluiswanden zijn gemetseld in gele bakstenen met op de scharnierpunten van de sluisdeuren granieten keelstenen en dekstenen. In de kolkwanden zijn granieten haalkommen gemetseld. In de sluis hangen drie stel houten puntdeuren: binnendijks ebdeuren landinwaarts gericht, ook binnendijks lage vloeddeuren zeewaarts gericht en buitendijks hoge vloeddeuren zeewaarts gericht. Verder zijn er aan de landzijde vóór de ebdeuren én vóór de lage vloeddeuren schotbalksleuven in de sluiswanden aangebracht. Op de sluisdeuren zijn loopplanken voor de bediening van de rinketten. Het bedieningsmechanisme van de sluisdeuren bestaat uit tandwielkasten met een liggende, rechte heugelstang. Op de sluiswanden staat een balustrade bestaande uit gemetselde pijlers met granieten afdekking waartussen en waarover buizen. Op drie plaatsen langs de schutkolk zijn lantaarns opgesteld in dezelfde vormgeving.

Waardering

De sluis uit 1931 is van algemene cultuurhistorische waarde:

- als bijzondere uitdrukking van een landschappelijke ontwikkeling, in het bijzonder vanwege de waterstaatkundige geschiedenis van Dongeradeel,
- vanwege de historische continuïteit van een sluis op deze plaats, verbonden met de ontwikkeling van het buurtschap rondom de sluis,
- wegens de architectonische gaafheid,
- als hoofdobject van het volledige complex dat een grote mate van architectonische eenheid en functionele samenhang vertoont,
- vanwege het bijzondere belang van het object in relatie tot de structurele en visuele gaafheid van de bebouwing en van de waterwegen.

Hoofdcategorie

Weg- en waterbouwkundige werken

Subcategorie

Waterkering en -doorlaat

Functie

Keersluis

Monumentnummer*: 507082

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 20 mei 1997
Kadaster deel/nr: 8733/12

Monumentnaam**

Dongerdielen

Complexnummer

507080

Complexnaam

Ezumazijl

Woonplaats*

Anjum

Gemeente*

Noardeast-Fryslân

Provincie*

Friesland

Straat*

Esonbuorren

Nr*

1

Toev.*

Postcode*

9133 DM

Woonplaats*

Anjum

Situering

Locatie

Kadastrale gemeente*

Anjum

Sectie*

G

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

1781

Rijksmonumentomschrijving**

Inleiding

Het GEMAAL van het polderwaterschap Oost- en Westdongeradeel werd in 1931 onder Interbellum-architectuur gebouwd en genaamd 'DONGERDIELEN', zoals op de voorgevel staat vermeld. De ontwerper is onbekend, maar het ontwerp valt toe te schrijven aan de polderopzichter W.D. Booienga uit Metslawier. Het gemaal staat op een verhoogd terrein ter plaatse van het voormalige contributiehuis van het zeeverende waterschap Contributie Zeedijken Oostdongeradeel. Het terrein is van de openbare weg gescheiden door een erfscheiding met ijzeren buizen op en tussen gemetselde stijlen, die zijn afgedekt met een granieten zerksteen. Het gemaal heeft een ondergrondse uitstortkoker, die uitmondt in de schutkolk. In de archiefkelder van het gemaal bevinden zich vijf oude gedenkstenen. De opschriften zijn gewijd aan de uitgevoerde herstellingen aan de sluis in de jaren 1827, 1854, 1879 en 1910. De vijfde steen memoreert een eerste steenlegging in 1871 zonder dat is aangegeven waar de plechtigheid betrekking op had, maar het betreft wellicht het oude bedieningsgebouw op de dijk. De bemalingsinstallatie is in 1979-'80 volautomatisch geworden en de oorspronkelijke electromotoren zijn vervangen.

Het gemaal is gerenoveerd waarbij een betonnen vloer in de openingen van de stroombogen is gelegd, een elektrische krooshekreiniger is aangelegd en de ramen aan de sluiskom-zijde zijn vervangen (aluminium, 1994).

Omschrijving

Het gemaal heeft globaal een rechthoekig grondplan van drie traveeën met aan elke korte zijde een verjongde travee, die correspondeert met de functionele indeling: het grote middendeel, de eigenlijke machinekamer, heeft aan de ene zijde een entree met kantoorruimte en een archiefruimte eronder en aan de andere zijde een behuizing voor de transformator en een kleine werkplaats. De onderbouw van het gemaal, van stroombogen tot en met de plint, is opgetrokken in roodbruine vuurmondstenen, de gevelwanden zijn gemetseld met geelbruine bakstenen; de lintvoegen zijn terugliggend en de stootvoegen platvol. De hoeken en de muurdammen risaleren ten opzichte van de eigenlijke gevelwand, die als een gevellijst lijkt terug te springen. De gevels hebben tektonische decoraties in graniet, zoals lekdorpels, dekzerken op de muurdammen en blokken. In de vier geveltoppen vlechtingen, de drie zadeldaken met grote overstekken zijn belegd met zwarte, matgeglazuurde verbeterde Hollandse pannen en hoekpannen; op de machinekamer twee hoekschoorstenen. De ingangstravee is aan de zuidzijde en heeft een granieten stoep tussen gemetselde voetstukken afgedekt met granietblokken. De plint van vuurmondstenen is tot borstwering onder de vensters opgetrokken. Het geheel staat onder een uitkragende granieten latei met een waterhol. Boven de eenvoudige paneeldeur een gebeeldhouwde gedenksteen met het gekroonde alliantiewapen van de gemeenten Oost- en Westdongeradeel en het opschrift DONGER - DIELEN in contemporaine, ijzeren letters. Erboven in het midden een vlaggenmast op granieten voet. In de geveltop twee tweelichtvensters. In de west- en oostgevel van de entreetravee drie smalle tweelichtvensters. De oostzijde, de naar de dijk gewende gevel van de machinekamer, is horizontaal geleed door drie groepen van drie smalle, verticale meerruits vensters met ijzeren roedeverdeling. Aan de westzijde, de sluiskomzijde, bevindt zich de inlaat met drie stroombogen. De gevel van de machinekamer is horizontaal geleed door drie groepen van drie smalle, verticale tweelichtvensters met aluminium roedeverdeling. In de noordelijke travee zitten aan de oostzijde drie ijzeren tweelichtvensters. De noordzijde draagt een tamelijk gesloten karakter door de ijzeren deuren van de transformatorcellen en, daarnaast, de dubbele houten deur naar de werkplaats. Alle deuropeningen staan onder een uitkragende latei met waterhol. In de geveltop twee tweelichtvensters aan weerszijden van een uitgemetselde penant.

Het INTERIEUR van het gemaal is tamelijk oorspronkelijk gebleven, behoudens enkele roerende onderdelen. De binnenmuren zijn afgewerkt in schoon metselwerk met een lambrisering in geel geglazuurde bakstenen met een groen geglazuurde bakstenen rand. Alle deuren zijn de oorspronkelijke paneeldeuren en hebben een eenvoudige segmentvormige decoratie aan boven- en onderzijde van het paneel. In het kantoor een hoekschoorsteen. Onder het kantoor een archiefkelder waar vijf oude gedenksteden zijn ingemetseld, waarvan tenminste vier afkomstig zijn van de oude sluis. In de machinekamer staan drie horizontale schroefpompen van de firma Gebroeder Stork & Co. uit Hengelo opgesteld. Bij de pompen hoort een koperen smeerset.

Waardering

Het gemaal De Dongerdielen uit 1931 nabij de Ezumazijl is van algemene cultuurhistorische waarde:

- als bijzondere uitdrukking van de landschappelijke en bestuurlijke ontwikkeling, in het bijzonder de geschiedenis van de polderwaterschappen in Oost- en Westdongeradeel en de Contribute Zeedijken Oostdongeradeel,
- vanwege de bijzondere samenhang tussen exterieur en functionele inrichting van het gebouw,
- vanwege de bijzondere betekenis van het object als onderdeel van het historische complex Ezumazijl, waarmee

het in technisch-functionele zin is verbonden doordat de uitstortkoker in de schutkolk uitmondt,

- vanwege de redelijke tot hoge mate van gaafheid van zowel het exterieur als het interieur van het object,
- vanwege de historisch-ruimtelijke relatie met de overige onderdelen van het complex.

Hoofdcategorie

Subcategorie

Functie

Boerderijen, molens en bedrijven

Gemaal (M)

Boezemgemaal

Monumentnummer*: 507084

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 20 mei 1997
Kadaster deel/nr: 8733/12

Complexnummer

507080

Complexnaam

Ezumazijl

Woonplaats*

Anjum

Gemeente*

Noardeast-Fryslân

Provincie*

Friesland

Straat*

Esumasyl

Nr*

11

Toev.*

Postcode*

9133 DL

Woonplaats*

Anjum

Situering

Bij

Locatie

Kadastrale gemeente*

Anjum

Sectie*

G

Kad. object*

Appartement

Grondperceel

367

Rijksmonumentomschrijving**

Inleiding

De ijzeren OPHAALBRUG over het lage gedeelte van de schutkolk dateert volgens een plaquette in de hameipoort uit 1901.

Omschrijving

De val van de brug bestaat uit hout op ijzeren liggers met I-profiel. Het brugdek kan worden bewogen door een draailierconstructie met rechte heugelstang aan één van de staanders van de hameipoort. De staanders van de hameipoort bestaan uit met een tussenlid aaneengeklonken U-profiel staalbalken, gemerkt HS 24 PN. De poort is door dubbele trekstangen in de grond verankerd. Aan de voor- en achterzijde van de ruitvormig opengewerkte hameipoort van ijzeren hoekprofielen is een gietijzeren cartouche met rolwerk en het jaartal 1901. Op het balanspunt staat een pilon met verstaging naar de sprieten en de broekbalken. De bovenbouw bestaat uit I-profiel balken ongemerkt en zijn om de balansuiteinden gebout. De sprieten zijn onderling verbonden door een trekstang. De sprieten en het brugdek zijn verbonden door kettingen.

Waardering

De ijzeren ophaalbrug, gedateerd 1901, is van algemene cultuurhistorische waarde:

- als bijbehorend en essentieel onderdeel van het complex,

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

- als karakteristiek voorbeeld van een ijzeren ophaalbrug, in het bijzonder vanwege de typologische ontwikkeling waarbij de oude vormgeving werd uitgevoerd in een modern materiaal,
- vanwege de hoge mate van visuele gaafheid van het complex Ezumazijl.

Hoofdcategorie

Weg- en waterbouwkundige werken

Subcategorie

Brug(C)

Functie

Verkeersbrug

Monumentnummer*: 507085

Status: rijksmonument
Inschrijving register*: 20 mei 1997
Kadaster deel/nr: 8733/12

Complexnummer

507080

Complexnaam

Ezumazijl

*Woonplaats**

Anjum

*Gemeente**

Noardeast-Fryslân

*Provincie**

Friesland

*Straat**

Esumasyl

*Nr**

10

*Toev.**

*Postcode**

9133 DL

*Woonplaats**

Anjum

Situering

Bij

Locatie

*Kadastrale gemeente**

Anjum

*Sectie**

G

*Kad. object**

Appartement

Grondperceel

367

*Rijksmonumentomschrijving***

Inleiding

Het BEDIENINGSGEBOUW of sluiswachtersgebouw op de dijk, aan de noordzijde van de schutkolk, is op stilistische gronden in dezelfde stijl als de sluis te dateren, dus omstreeks 1931. Ofschoon een eenvoudig dienstgebouwtje, is het in de detaillering beïnvloed door de Interbellum-architectuur en valt het ontwerp toe te schrijven aan de polderopzichter W.D. Booijenga uit Metslawier. Het is mogelijk dat het gebouwtje niet gelijktijdig met de sluis is gerealiseerd, daar er zich in het archief van het zeeverend waterschap De Contributie Zeedijken Oostdongeradeel een afzonderlijke bouwtekening bevindt.

Omschrijving

Het bedieningsgebouw heeft een vierkante grondslag en is opgetrokken in platvol gevoegde gele bakstenen onder een betonnen, plat dak. Daarop staat een baak met windwijzer. De gevelijst is uitgevoerd in kiezelbeton. Op de hoeken zijn horizontaal gelede, tweelicht hoekvensters. De binnenmuren hebben een lambrisering van geel geglazuurde bakstenen met een rand van groen geglazuurde bakstenen.

Waardering

Het bedieningsgebouw uit omstreeks 1931 is van algemene cultuurhistorische waarde:

- wegens de architectonische gaafheid,

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

- als functioneel en essentieel onderdeel van het volledige complex dat een grote mate van architectonische eenheid en functionele samenhang vertoont.

Hoofdcategorie

Weg- en waterbouwkundige werken

Subcategorie

Bedieningsgebouw

Functie

Bedieningsmechanisme